
مکتوبات حدیثی ائمه علیهم السلام (بخش دوم)

مهدی مهریزی

در بخش اول این نوشتار به تاریخچه و فهرست مکتوبات حدیثی ائمه علیهم السلام پرداخته شد و در پایان از یکصد و سی اثر یاد شد که به ائمه منسوب‌اند. در قسمت دوم و پایانی این نوشتار به آخرین مبحث می‌پردازیم:

پژوهشهای قابل پیگیری در حوزه مکتوبات حدیثی ائمه علیهم السلام

آثار یادشده، در سه گروه، قابل دسته‌بندی‌اند:

الف. آثار کامل موجود

آثاری که به صورت کامل، موجودند؛ چه آنهایی که مستقلاً به چاپ رسیده‌اند و چه آنهایی که در ضمن مصادر حدیثی نقل شده‌اند، خواه در انتساب آنها تردیدی باشد یا نباشد.

این آثار، ۳۵ مورد از یکصد و سی اثر را به خود اختصاص داده‌اند و عبارت‌اند از:^۱

۱. عهدۀ للأشتر (۷)

۱. عناوین آثار به ترتیب شماره‌های بخش قبل ذکر می‌شود و شماره داخل پرانتز، همان شماره مسلسل آثار در بخش قبل است.

۲. رساله المحکم والمتشابه^۱ (۸)
۳. الصحیفة السجادية (۲۱)
۴. رساله الحقوق (۲۲)
۵. مناسک الحج (۲۳)
۶. رساله إلى سعد الإسکاف (۲۸)
۷. رساله إلى سعد الخیر (۲۹)
۸. التوحید (۳۶)
۹. الإهليلجة فی التوحید (۳۷)
۱۰. الأهوازیه (۳۸)
۱۱. رساله إلى أصحابه (۳۹)
۱۲. الجعفریات^۲ (۴۰)
۱۳. رساله فی الغنائم (۴۱)
۱۴. رساله فی وجوه معایش العباد (۴۲)
۱۵. نثر الدرر (۴۴)
۱۶. وصیة النبی (۴۵)
۱۷. خواص القرآن^۳ (۷۳)
۱۸. صحائف الإمام الصادق (۷۴)
۱۹. ذکر مناظره جعفر الصادق علیه السلام (۷۵)
۲۰. رساله من یعلم (۷۶)
۲۱. رساله لجعفر (۷۷)
۲۲. الرساله المفضّلیة (۷۸)

۱. در این باره، ر.ک: کیهان انديشه، ش ۲۸، ص ۱۱۳-۱۴۱: «رسائل پیرامون تفسیر و علوم قرآن منسوب به اهل بیت»، ا.م. موسوی.

۲. در این باره، ر.ک: مستدرک الوسائل (الخاتمة)، ج ۱، ص ۱۵-۳۷.

۳. در این باره، ر.ک: علوم الحديث، ش ۷، ص ۶۷.

۲۳. الصراط (۷۹)
 ۲۴. الهفت (۸۰)
 ۲۵. مصباح الشريعة (۸۱)
 ۲۶. رسالۀ (۹۱)
 ۲۷. رسالۀ في العقل (۹۲)
 ۲۸. رسالۀ في التوحيد (۹۳)
 ۲۹. الرسالۀ الذهبية^۱ (۹۵)
 ۳۰. ما كتبه إلى المأمون (۱۰۰)
 ۳۱. الأمالي في التفسير (۱۱۶)
 ۳۲. رسالۀ الرد (۱۱۷)
 ۳۳. أجوبة يحيى (۱۲۳)
 ۳۴. الزيارة الجامعة (۱۲۴)
 ۳۵. تفسير العسكري^۲ (۱۲۵)

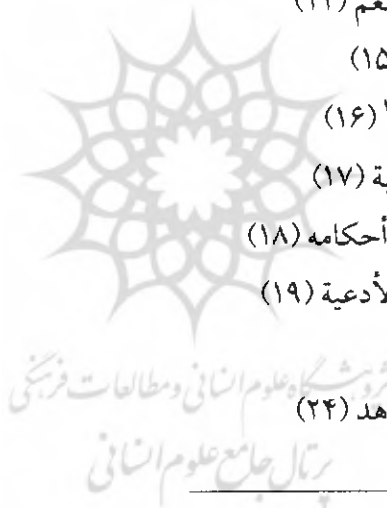
ب. آثار ناقص موجود

آثاری که به صورت کامل موجود نیستند، ولی از منابع و مصادر حدیثی قابل بازیابی و بازسازی هستند. این آثار ۳۶ مورد و بدین شرح اند:

۱. کتاب علی^۳ (۱)

۱. در این باره، ر.ک: بحار الأنوار، ج ۱، ص ۱۱ و ۳۰؛ مستدرک الوسائل (الخاتمة)، ج ۱، ص ۲۲۴-۲۲۹.
 ۲. در این باره، ر.ک: کجهان اندیشه، ش ۲۸، ص ۱۲۲-۱۴۱؛ پژوهشهای قرآنی، ش ۵-۶، ص ۳۱۲-۳۳۱: «نگاهی به تفسیر منسوب به امام حسن عسکری (ع)، سعید رضوی؛ پژوهشی در تفسیر العسكري، محمد مسعود راهنمای منفرد، پایان نامه کارشناسی ارشد.
 ۳. در این باره، ر.ک: کتاب علی، مصطفی قصیر العاملی، بیروت: ۱۴۱۵ق / ۱۹۹۵م؛ مکاتیب الرسول، ج ۱، ص ۷۲-۸۹؛ آیات الأحکام، محمد بن علی بن ابراهیم استرآبادی، ج ۱، ص ۱۸-۲۷؛ بصائر

۲. صحیفة علي^۱ (۲)
۳. جمع القرآن وتأويله (۳)
۴. كتاب السنن والقضايا والأحكام (۴۰)
۵. الجفر (۵)
۶. الجامعة (۶)
۷. وصیة لمحمد بن حنفية (۹)
۸. كتاب في علوم القرآن (۱۰)
۹. صحیفة الفرائض (۱۱)
۱۰. كتاب زكات النعم (۱۲)
۱۱. جنة الأسماء (۱۵)
۱۲. مصحف علي^۲ (۱۶)
۱۳. التعليقة النحوية (۱۷)
۱۴. كتاب عجائب أحكامه (۱۸)
۱۵. ما أثر عنه من الأدعية (۱۹)
۱۶. مسنده (۲۰)
۱۷. صحیفة في الزهد (۲۴)

- الدرجات، ص ۱۴۲-۱۶۲؛ پژوهشی در تاریخ حدیث شیعه، ص ۳۷-۵۱؛ نقش ائمه در احیای دین، ج ۱۱، ص ۲۹-۴۶؛ فصلنامه حوزه اصفهان، ش ۴-۵، ص ۷-۶۳؛ بازجست کتاب علي، حامد ناجی اصفهانی؛ در جستجوی کتاب علي، سید علی سجادزاده، پایان‌نامه کارشناسی ارشد، دانشگاه علوم رضوی.
۱. در این زمینه، ر.ک: صحیفة علي بن أبي طالب، رفعت فوزی، قاهره: ۱۴۰۶ق / ۱۹۸۶م؛ فصلنامه علوم حدیث، ش ۳، ص ۴۱-۶۰؛ صحیفة امیر مؤمنان، قدیم‌ترین سند حدیثی موجود در میان مسلمانان، محمدصادق نجمی.
 ۲. در این باره، ر.ک: پژوهشهای قرآنی، ش ۵-۶، ص ۲۱۴-۲۴۵ نخستین صحیفة تفسیری، مصحف امام علي علیه السلام، حسن حکیم باشی؛ هفته‌نامه گلستان قرآن، ش ۱۶۰ (یکم خرداد ۱۳۸۱)، ص ۳۳-۳۴؛ مصحف امام علي علیه السلام، محسن معینی؛ تاریخ قرآن، محمود رامیار، ص ۳۶۵-۳۶۸.

۱۸. الجامع في الفقه (۲۵)
 ۱۹. تفسير القرآن (۲۷)
 ۲۰. كتاب الهداية (۳۰)
 ۲۱. كتاب الحج (۴۶)
 ۲۲. تقسيم الرؤيا (۶۵)
 ۲۳. رسالة إلى أصحاب الرأي والقياس (۶۶)
 ۲۴. وصية لعبدالله بن جندب (۶۷)
 ۲۵. وصية لأبي جعفر (۶۸)
 ۲۶. كلامه في وصف المحبة (۶۹)
 ۲۷. رسالة في احتجاج على الصوفية (۷۰)
 ۲۸. كلامه في خلق الإنسان وتركيبه (۷۱)
 ۲۹. حكمه القصيرة (۷۲)
 ۳۰. مسند الإمام موسى بن جعفر (۸۲)
 ۳۱. صحيفة الرضا^۱ (۹۴)
 ۳۲. أمالي الرضا (۹۶)
 ۳۳. أمالي الرضا (۹۷)
 ۳۴. كتاب الإهليجية (۹۸)
 ۳۵. مجالس الرضا (۹۹)
 ۳۶. كتاب المنقبة (۱۲۶).

ج. آثار غیر قابل بازیابی یا دشواریاب

آثاری که بازیابی آنها ممکن نیست یا دشوار است؛ زیرا با عنوان کلی و مبهم در

منابع منسوب شدہ اند۔ این آثار ۵۹ مورد بوده، عبارت اند از:

۱. کتاب فی أبواب الفقه (۱۳)

۲. کتاب آخر (۱۴)

۳. نسخهٔ (۲۶)

۴. کتاب (۳۱)

۵. کتاب (۳۲)

۶. کتاب (۳۳)

۷. نسخهٔ أحادیث (۳۴)

۸. نسخهٔ أحادیث (۳۵)

۹. کتاب رسائله (۴۳)

۱۰. کتاب (۴۷)

۱۱. کتاب مبوّب فی الحلال والحرام (۴۸)

۱۲. کتاب (۴۹)

۱۳. کتاب (۵۰)

۱۴. کتاب (۵۱)

۱۵. کتاب نوادر (۵۲)

۱۶. کتاب نوادر (۵۳)

۱۷. کتاب نوادر (۵۴)

۱۸. نسخهٔ كبيرة (۵۵)

۱۹. نسخهٔ (۵۶)

۲۰. نسخهٔ (۵۷)

۲۱. نسخهٔ (۵۸)

۲۲. نسخهٔ (۵۹)

۲۳. نسخهٔ (۶۰)

٢٤. نسخة (٦١)
 ٢٥. نسخة (٦٢)
 ٢٦. كتاب نسب إليه (٦٣)
 ٢٧. نسخ (٦٤)
 ٢٨. كتاب (٨٣)
 ٢٩. كتاب (٨٤)
 ٣٠. كتاب (٨٥)
 ٣١. نسخة (٨٦)
 ٣٢. نسخة (٨٧)
 ٣٣. نسخة (٨٨)
 ٣٤. مسائل (٨٩)
 ٣٥. مسائل (٩٠)
 ٣٦. كتاب (١٠١)
 ٣٧. كتاب (١٠٢)
 ٣٨. كتاب (١٠٣)
 ٣٩. نسخة مبوبة كبيرة (١٠٤) شكاة علوم الثاني ومطالعات فرنسي
 ٤٠. نسخة (١٠٥)
 ٤١. نسخة (١٠٦)
 ٤٢. نسخة (١٠٧)
 ٤٣. نسخة (١٠٨)
 ٤٤. نسخة (١٠٩)
 ٤٥. مسائل (١١٠)
 ٤٦. مسائل (١١١)
 ٤٧. مسائل (١١٢)

شكاة علوم الثاني ومطالعات فرنسي
 Portal جامع علوم الثاني

۴۸. مسائل (۱۱۳)
 ۴۹. مسائل (۱۱۴)
 ۵۰. مسائل (۱۱۵)
 ۵۱. قطعة من أحكام الدين (۱۱۸)
 ۵۲. نسخة (۱۱۹)
 ۵۳. نسخة (۱۲۰)
 ۵۴. نسخة (۱۲۱)
 ۵۵. مسائل (۱۲۲)
 ۵۶. نسخة (۱۲۷)
 ۵۷. مسائل (۱۲۸)
 ۵۸. مسائل (۱۲۹)
 ۵۹. مسائل (۱۳۰).

در زمینه مکتوبات فهرست شده، دو نوع کار می‌باید انجام گیرد:

۱. پژوهش

برای رفع تردید نسبت به مواردی که در انتساب آنها شکّی وجود دارد و نیز بررسی موارد تداخل عناوین، کشف و شناسایی منابع جدید، پژوهشهایی جدّی مورد نیاز است.

پژوهشهایی که تاکنون درباره تفسیر العسكري، مصباح الشریعة، فقه الرضوي، رسالة المحکم والمتشابه و... به انجام رسیده، از این قبیل است و هنوز در مورد آنها و موارد دیگر، جای تأملهای عمیق، باقی است.

بسیاری از این عناوین، به نظر متداخل می‌رسد که می‌باید با تحقیقات کامل و بیشتری، وضعیت آنها روشن گردد، مانند ارتباط کتاب فی علوم القرآن با کتاب املی فیه ستین نوعاً من علوم القرآن، و کتاب السنن و القضايا و الأحكام با کتاب فی الفقه، و....

در این زمینه می‌باید از کهن‌ترین مصادر آغاز کرد و در نسبت دادن، آنها را ملاک و میزان قرار داد. اگر از اثری در منابع و فهارس کهن، یاد نشد، انتساب آن با تردید جدی مواجه است. بدین ترتیب، در پژوهش، این سه موضوع اساسی در اولویت قرار می‌گیرد:

- پژوهش و تحقیق در انتساب؛

- تحقیق در کشف و شناسایی منابع جدید؛

- بحث و بررسی نسبت به تداخل عناوین آثار.

۲. بازیابی

تعدادی از مکتوبات یاد شده، به صورت کامل، باقی نمانده و یا در مصادر حدیثی، یکجا منقول نیست؛ لیکن در مصادر حدیثی از آنها نقل می‌شود، مانند: کتاب علی، صحیفة الرضا، صحیفة علی و

بازیابی و ارائه مستقل اینها یکی از پژوهشهای جدی‌ای است که در دفترهای پیشین میراث، به ضرورت آن و راهکاریش آن اشاره شد.

امید است در دفترهای آتی میراث حدیث شیعه بتوانیم به این دو مسئله بپردازیم و البته همّت و یاری پژوهشگران و محققان، در سرعت یافتن و اتمام این گونه کارها بر کسی پوشیده نیست.